

Милица Галић Петровић¹
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале

ОРГАНИЗАЦИЈА БИБЛИОГРАФИЈЕ У ХУМАНИСТИЧКИМ НАУКАМА

Сажетак: Овај рад је фокусиран на различите начине организовања литературе приликом израде научног рада. Приказане су јасне границе: прво између радне и финалне литературе, а затим и између различитих облика финалне литературе. Нагласак је стављен на функционалност и главне недостатке различитих подјела.

Кључне ријечи: академско писање, литература, радна и финална литература

1. Увод

Главни циљ овог рада је поређење различитих приступа литератури и библиографским јединицама у научноистраживачким радовима како у хуманистичким, тако и у друштвеним и природним наукама. У овом раду је првенствено истакнута важност структурисања литературе те организовање радне и груписање и подјела финалне литературе. Први дио рада посвећен је постављању методолошког оквира за природне, друштвене и хуманистичке науке, да би, у каснијим дијеловима, рад могао да се у постављеним оквирима бави само литературом у радовима који се баве темама из хуманистичких наука. У овом раду такође је дотакнут и избор адекватне методологије, те

¹ milicamgalic@gmail.com

прављење литературе у границама и на начине који су најпримјеренији тој методологији и начинима цитирања који су усвојени као најадекватнији за ту методологију.

У поглављу посвећеном научном раду и методологијама представљена је општа дефиниција методологије као и оквирни опис каква она треба да буде у природним и друштвеним наукама. У потпоглављима је фокус пребачен на уопштену методологију хуманистичких наука, а затим и на методологију овог рада, како би се поставио теоријски оквир за тумачење овог рада и идеја које су у њему изнесене.

Треће поглавље, које представља и централни дио рада, посвећено је литератури у хуманистичким наукама. У уводном дијелу овог поглавља, назначена је неопходност литературе и поменут је ослонац који она врло често има у друштвеним или природним наукама. Након теоријског увода у поглавље о литератури, поглавље је подијељено на четири дијела. Прво потпоглавље усмјерено је ка избору теме, да би се, у другом потпоглављу прешло на посматрање и образлагање избора литературе на основу теме. Треће потпоглавље посвећено је радној литератури² и у њега је угнијеждено потпоглавље посвећено повезивању и структурисању радне литературе. Ово угнијеждено поглавље има за циљ да укаже на користи које са собом носи структурисање радне литературе. Пажња је скренута и на податак да структурисањем радне литературе може да се утиче и на сам ток рада, као и на његову крајњу идеју. Четврто потпоглавље је фокусирано на коначну литературу³ и начине на које се она може подијелити. Као и у претходном потпоглављу, и овдје постоји једно угнијеждено потпоглавље. Оно садржи приједлог груписања коначне литературе на начин на који је она најпрегледнија приликом читања рада и кориштења исте у изради будућих научних радова. Значајно је истаћи и да су начини подјеле литературе у овом раду плод, прије свега, компаративног посматрања разних радова из хуманистичких наука.

У закључку је још једном подвучена сврсисходност подјеле литературе, али и ризици који при подјели могу да се јаве.

2 У овом раду се под појмом радна литература подразумијева скуп цитата преузетих из свих библиографских јединица које ће потенцијално употријебити у коначној верзији рада и навести у литератури.

3 У оквирима овог рада под појмом коначна литература подразумијевају се само оне библиографске јединице на које се аутор позива у самом раду.

2. Научни рад⁴ и методологија

Уопштено говорећи, методологија представља начин на који се приступа изради одређенг рада, био он научноистраживачки или стручни. Ако, као полазну претпоставку узмемо дефиницију према којој научни рад

„...није само информативан, он по дефиницији садржи и значајне помаке у поимању одређених научних питања, нуди нова решења, нове методе и технике за приступ одрђеним питањима од значаја за одређену област...“ (Filipović, Kuzmanović i Andijević, 2002),

можемо претпоставити да ће се методологија у једном тренутку значајно промијенити. Оног тренутка кад рад изађе из зоне у којој је говорио о већ познатом и пређе на изношење и образлагање нових сазнања, тврдњи и ставова, и методологија ће добрим дијелом да претрпи измјене и одређена прилагођавања у циљу стицања и квалитетног представљања нових сазнања.

Сама методологија варира у зависности од сензибилитета аутора рада, али и од врсте рада и врсте науке. С обзиром на то да је најгрубља подјела наука на природне, друштвене и хуманистичке науке, радове и методологије њихове израде ћемо по том критеријуму и подијелити. Будући да је овај рад усмјерен само на посматрање литературе која се користи при писању радова из области хуманистичких наука, оваква подјела наука је прихватљива.

Говорећи о природним наукама неопходно је, првенствено, нагласити да су у њима један од основних елемената чињенице засноване на чврстој теоријској подлози. Њих, прије свега, карактерише рационалистички приступ проучавању природе уз многобројне експерименте, мјерења и прорачуне. Њихове методологије су јако често засноване на емпиризму и дедукцији ограниченој тако да сви закључци који су путем ње добијени морају и да се провјере или докажу неким математичким прорачуном (Ledoux, 2002).

С друге стране, друштвене науке, за разлику од природних, у своје предмете проучавања укључују и човјека, те, с те стране, стварају јасну дистинкцију између себе и природних наука. Методологије друштвених наука се најчешће засниву на проучавању разноврсних

⁴ У овом раду смо се базирали на научне радове, те појам „рад“ у даљем тексту, осим ако није другачије експлицитно наглашено, означава научни/научноистраживачки рад.

текстова и статистикама које су добијене из студија случаја, на основу којих се обликују различите претпоставке које се даљим истраживањем доказују (Calhoun, 2002).

У коначници, трећу групу наука чине, такозване, хуманистичке науке у које се убрајају све дисциплине које се баве проучавањем, анализом и објашњавањем феномена својствених човјеку.

2.1. Методологија хуманистичких наука

Ако почнемо анализу методологије хуманистичких наука од дефиниције да је методологија „...наука која се посебно баво научним истраживањима метода којима се истражује“ (Миљевић, 2007) и премисе да су у питању дисциплине које на било који начин проучавају човјека и све што је човјеку својствено, један од првих закључака, који на основу општеприхваћених схватања о човјеку као дијелу и природе и друштва доносимо, јесте да ће човјек у својим промишљањима о самом себи и свим својим дјелатностима, биле оне стваралачке (стварале оне умјетност или предмете који ће бити у свакодневној употреби) или рушилачке, промишљати на начине адекватне за друштвене или природне науке. Одабир између друштвених и природних наука, као ослонца за формулисање теме, избор библиографских јединица и структурисања рада, биће извршен у зависности од тога којој страни човјекова активност, описана у хуманистичкој науци чијој области припада рад, више нагиње, на шта се више ослања, која је човјекова улога у тој активности, којим средствима се она остварује и који је њен крајњи циљ. С обзиром на то да методологија научноистраживачког рада „поставља захтјеве у погледу описа метода и истраживачких поступака“ (Кундачина и Банђур, 2007: 135) важно је, прије свега, имати на уму чињеницу да је у овако постављеном оквиру неизбјежно посматрање теме рада са више различитих аспеката зарад постављања теоријског оквира унутар којег ће се рад усмјерити на једно одређено поље анализе. Слиједећи ову идеју, Шушњић је, у својој студији *Методологија – критика науке* (2007), у којој се бавио разноврсним методолошким приступима, цијело једно поглавље посветио наукама о науци и ту подјелу употријебио као критеријум по којем ће касније подијелити литературу кориштену у овој студији. Битно је нагласити и да методолошки приступ добрим својим дијелом зависи и од обима самог рада. У контексту обима рада, ваља споменути и да ће литература

једнако расти и ако је рад прегледног типа и ако дубински проучава једну тему. Оно што је занимљиво јесте то да ће се и панорамски рад, али и рад који проучава неку тему дубински, дотицати и синхронјске и дијахронјске варијабле, све у зависности од дефинисања саме теме. У зависности од дефинисања теме методологија може више нагињати компаративном приступу различитој литератури (нпр. тема која би проучавала развој феномена превођења од Цицерона до Лоренса Венутија), или тема која би се више ослонила на студију случаја (нпр. Употреба скраћеница и емотикона у дигиталној комуникацији међу средњошколцима).

2.2. Методологија овог рада

С обзиром на то да је један од главних циљева овог рада да понуди адекватан начин да се литература у било којем научноистраживачком раду из области хуманистичких наука групише и распореди на што једноставнији и што организованији начин, прва и најкориснија метода је била компаративистички приступ већ постојећој литератури у области како академског писања, тако и саме методологије научноистраживачког рада. Овдје је важно напоменути да различити аутори посматрају и дијеле литературу на различите начине, узимајући у обзир и конкретну тему којој ће рад бити посвећен, као и различите нивое релевантности извора или степен њихове неопходности у самом раду. С обзиром на то да је посматран већи број библиографских јединица, од кључне је важности напоменути да различити аутори често имају различите приступе навођењу литературе. Оваква ситуација је проузроковала немогућност да се састави један унификовани систем груписања литературе. С друге стране, ова ситуација је пружила прилику да се направи панорамски преглед неких начина навођења литературе.

3. Литература код хуманистичких наука

С обзиром на област коју проучавају хуманистичке науке, литература код хуманистичких наука ослања се, махом, на већ постојећу теоријску литературу, разноврсне критике, синхронјска и дијахронјска посматрања и поређења, разноврсне историјске студије и литературу посвећену конкретној области из које се пише рад. У зависности од конкретне области, изабрана тема ће бити мање или

више захтјевна, а самим тим ће и литература обухватати мањи или већи број јединица.

Изузетно важна особина литературе јесте њена даља употребљивост. Према Шамићу, она „исцрпно, тачно и са нужним научним критеријем састављена, добро и систематски презентирана [...] има сама за себе научну вриједност“ (Šamić, 2003: 98) те је стога њена вриједност од изузетног значаја не само за поткрепљивање тврдњи једног рада него и за даље истраживање исте теме.

Уз ову Шамићеву тврдњу, лако можемо претпоставити колико је квалитетно састављен попис библиографских јединица неопходан и колико непостојање јединственог система организовања и сортирања литературе представља отежавајући фактор у научном раду.

3.1. Избор теме

Питању избора теме пажњу је посветио и неколико уопштених и изузетно адекватних савјета дао Еко (Еко, 2001), у својој књизи *Како се пише дипломски рад*⁵ гдје је, између осталог, скренуо пажњу на избор⁶ између монографског и панорамског, историјског и теоријског, рада са савременом темом и рада са темом из прошлости. Његова је сугестија да се, у зависности од самог рада и његове теме, као и времена којим располажемо, послужимо „срећним балансом“, односно да нађемо одговарајућу мјеру унутар које би истраживање било изведиво, а поље истраживања ограничено на прави начин.

3.2. Избор литературе на основу теме

На самом почетку дискусије о избору литературе на основу теме, важно је нагласити да „Већина тема [...] захтеваће преглед стручне литературе“ (Filipović, Kuzmanović i Andijević, 2002: 2). У зависности од тога да ли се пише рад о теми која се може посматрати на глобалном нивоу, као што је, на примјер, мотив несрећних љубави у свјетској књижевности, прва опасност која пријети јесте изузетно велик обим дјела која треба да се проуче и вишеструко већи обим свих облика литературе критичког типа, што са собом увијек носи могућност и да не набавимо

⁵ У тексту овог рада, наведен је наслов превода који је објављен 2000. године; издавач је Народна књига/Алфа из Београда, док је за израду рада кориштено издање на италијанском језику о којем су подаци наведени у литератури.

⁶ За више информација о Ековом погледу на избор теме рада, консултовати наслов и издање наведене у фусноти 2, или у библиографској јединици *Eco, U.*

сва дјела али и да не направимо одговарајући теоријски оквир, јер је врло лако могуће у изобиљу критичких текстова превидјети неколико њих или једноставно не моћи им приступити. Уколико, пак, изаберемо мање обимну тему, постоји могућност да она није довољно критички обрађена и да немамо довољан број библиографских јединица којима бисмо поткријепили наше ставове.

3.3. Радна литература

Према Марији Клеут (2008) радна литература представља „попис извора, примарних и секундарних, који се користи током истраживања и током писања рада“. Оно што је чини изузетно значајним елементом у писању било којег рада јесте њена вишеструка употребљивост, односно могућност да цитирамо исте изворе неограничен број пута, што нам говори да то што нисмо искористили баш све библиографске јединице које смо консултовали за неки рад, не значи да је сав труд који смо уложили у ишчитавање неискоришћених библиографских јединица био узалудан јер се сваки рад на радној литератури у некој ситуацији може искористити.

3.3.1. Повезивање и структурисање радне литературе

Структурисање и повезивање радне литературе посао је који је, у писању било којег рада, изузетно користан и потребан, иако је, због чињенице да није видљив, он често запостављен. Структурисањем литературе можемо тему рада и сам рад да усмјеравамо и преобликујемо онако како он сам тражи, и да, уз идеје које имамо, повезујемо цитате којима ћемо поткријепити или оповргнути ставове које желимо да изложимо у раду. На овај начин, омогућавамо да се унутар рада теме и идеје природно надовежу једна на другу, те да закључци буду неусиљени и природни.

Други, ништа мање значајан, квалитет структурисане и добро повезане радне литературе јесте то што нам пружа могућност да видимо који су дијелови рада у којима смо планирали да изложимо свој став недовољно поткријепљени, а у којим дијеловима смо цитирали превише па у њима има јако мало или нимало нашег критичког мишљења. У вези са овом ситуацијом, Марта Боглен (2010) сматра да је кључ успјешног писања радова у умјереном цитирању и добро одабраним цитатима. Осим наведеног, она сматра и да „много цитата

даје утисак да се туђем мисима жели прикрити сопствено незнање“ (Vogelin, 2010: 165).

У коначници, радна литература представља, у исто вријеме, и скуп неорганизоване грађе и систем који, кад је организован на начин који сама тема рада и идеја истраживача захтијевају, даје основу за квалитетно теоријско промишљање одабраног предмета истраживања.

3.4. Финална литература

Ако смо у радну литературу сврстали све цитате које смо, заједно са референцама њиховог изворника, забиљежили као грађу коју ћемо потенцијално користити да поткријепимо неку од тврдњи које у свом раду бранимо или аргумент који ћемо оспорити, лако је претпоставити да ће финална литература представљати списак оних референтних списа и извора које смо приликом израде рада употријебили. За финалну литературу Кундачина и Банђур сматрају:

„Употреба и документовање изворних текстова и извора, идеја и аргумената, упућивање на литературу и коришћење позивних напомена у научним радовима чине доказ о познавању научног подручја. Начин документовања научних извора зависи од националне академске традиције, научне дисциплине којој припада научни рад и жанровских конвенција.“ (Кундачина, Банђур, 2007: 199).

У конкретном случају хуманистичких наука важно је напоменути да, осим извора које смо користили да бисмо из њих преузимали цитате (били они белетристика, критички или теоријски текстови којима смо приступили како преко физичких докумената, тако и помоћу интернета), такође треба навести и сву осталу, условно речено „помоћну“ литературу, гдје спадају рјечници, правописи, граматике и, у неким случајевма, упутства за кориштење програма за обраду визуелних елемената.

3.4.1. Упутство за навођење литературе на крају рада

Коначно груписање финалне литературе представља завршну фазу у изради сваког рада. Слично као и избор методологије, и принцип исписивања библиографских јединица и цитата може да варира у зависности од теме рада, стила цитирања, броја и врсте

библиографских јединица, медија које смо користили и других критеријума. Најчешћи критеријми за подјелу литературе су поријекло извора, његова функција и језик извора.

На основу језика можемо литературу подијелити на литературу која је писана на језику на којем је писан и рад и на литературу писану на другим језицима. Могуће је даље подијелити литературу писану на страним језицима на конкретне језичке области. Предност овакве подјеле јесте што можемо лако да провјеримо да ли је одређена библиографска јединица консултована у оригиналу или у преводу на неки други језик. Озбиљан недостатак овакве подјеле је то што би, на примјер, једнојезични рјечник италијанског језика и дјело неког италијанског књижевника или критичара били груписани у исту групу литературе, што би отежало тражење одређене библиографске јединице и смањило прегледност литературе.

Други начин подјеле би био подјела литературе по врсти извора. Први корак у подјели био би подјела на изворе који су консултовани путем литературе доступне путем библиотека и архива и изворе консултоване преко дигиталних медија као што су библиотеке којима се може приступити преко Интернета, али и преко Интернет страница које су намијењене искључиво подјели књига. У случају грађе из архивских и библиотечких фондова, могуће је направити даљу подјелу на изворе, критике, рјечнике, приручнке и друге облике грађе коју смо користили, имајући у виду ограничење подјеле библиографских јединица које је поменуто на почетку.

С друге стране, Интернет-извори су исти мах и огромна помоћ и огромна замка јер, иако неки од њих нуде изузетно прецизан и детаљан поглед на област за коју смо заинтересовани, постоји и готово једнак број Интернет извора који нуде непотпуне информације. Гледано из тог угла, изузетно је важно провјеравати валидност сваке информације преузете са Интернета. Након што смо се увјерили у тачност и потпуност информација које смо преузели са Интернета, Интернет-изворе можемо подијелити по истом критеријуму као и стандардне библиографске јединице, уз обавезно навођење датуме преузимања информације.

Предност овакве подјеле је већа прегледност литературе, почевши од самог раздвајања Интернета и стандардне библиотечко-архивске грађе, па до подјеле унутар ове двије групе која би детаљније раздвојила библиотечке јединице по већ наведеним групама. Недостатак

овакве подјеле крије се у потенцијалном претјеривању у подјели што би могло довести до збуњивања и смањења преглености литературе.

Трећи начин подјеле литературе био би сличан оном који је у својој студији примијенио Шушњић, а која је поменута у дијелу рада посвећеном библиграфији код хуманистичких наука. Она би подразумевала подјелу литературе према наукама из које библиографске јединице. Предност овакве подјеле је у могућности да се овако да смјерница у којим наукама је могуће потражити још литературе о одређеном феномену да бисмо могли да поткрепљујемо или оспоравамо поједине ставове. Мањкавост овакве подјеле крије се у чињеници да не постоји могућност да издвојимо рјечнике и приручнике, уколико за њих не направимо посебну групу. Треба напоменути и да је прављење посебне групе за рјечнике и приручнике одступање од основног критеријума ове подјеле с обзиром на то да рјечници и приручници не могу да се сврстају у било коју науку осим ако нису уско специјализовани (нпр. специјализовани рјечник медицинских појмова).

4. Закључак

С обзиром на све ставове које смо упоредили, долазимо до финалног закључка о груписању литературе у радовима из области хуманистичких наука. Мишљења смо да је, будући да се хуманистичке науке, како је то у једном од претходних поглавља овог рада речено, баве проучавањем и промишљањем свих људских дјелатности и њиховог утицаја на човјека, подјела и организација литературе неопходна, тим више што је, још од првих корака еволуције, у људској природи да тежи организовању своје околине и својих знања.

Изузев еволутивног развоја човјека као мислећег и свјесног бића, због којег и постоји уопштена потреба за организацијом свијета, потреба за организацијом литературе у научним радовима јавља се из неколико разлога, међу којима је прегледност свакако један од најважнијих. Преко елемента прегледности, отвара се и простор за расправу о сврсисходности подјеле у циљу олакшавања будућих истраживања која ће се одређеним дијелом засновати на истој литератури, продубљивања анализе која је отпочета радом чију литературу посматрамо, постављања теоријског оквира за неку другу тему, или потенцијалног оспоравања идеја које су у том раду представљене.

У коначници, важно је напоменути и да, иако су користи од

подјеле и организације литературе вишеструке, неопходно је нагласити да подјела литературе може бити бесмислена уколико се приступи подјели по више различитих критеријума. У случају да, на примјер, подијелимо литературу само на изворе из библиотечког фонда и изворе са Интернета, ризикујемо тешко касније сналажење у литератури, јер подјелом нисмо раздвојили изворе од критичких текстова и рјечника или рјечнике од приручника. С друге стране, направимо ли превише детаљну подјелу, може нам се врло лако догодити да имамо превелик број група са тек неколико библиографских јединица. Таква ситуација опет доводи до непрегледности и отежаног сналажења у литератури.

5. Литература

- Bogelin, M. (2010). *Akademsko pisanje korak po korak*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Calhoun, C. (Ур.). (2002). *The Social Science Encyclopedia*. New York : Oxford University Press.
- Eco, U. (2001). *Come si fa na tesi di laurea*. Milano: Bompiani.
- Filipović, J., Kuzmanović, A. i Andijević, M. (2002). *Priručnik iz akademskog pisanja: Uputstva i sugestije za izradu seminarskih/naučnih/stručnih radova*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet.
- Клеут, М. (2008). *Научно дело од истраживања до штампе*. Нови Сад: Академска књига.
- Кундачина, М., & Банђур, В. (2007). *Академско писање*. Ужице: Универзитет у Крагујевцу, Учитељски факултет у Ужицу.
- Ledoux, S. F. (2002). Defining Natural Sciences. *Behaviorology Today*, 34-36.
- Миљевић, М. И. (2007). *Методологија научног рада*. Пале: Филозофски факултет, Универзитет у Источном Сарајеву.
- Шушњић, Ђ. (2007). *Методологија : критика науке*. Београд: Чигоја штампа.
- Šamić, M. (2003). *Kako nastaje naučno djelo*. Sarajevo: Svjetlost.

ORGANIZATION OF BIBLIOGRAPHY IN THE HUMANITIES

Summary: *This paper focuses on different ways of organizing literature when writing a scientific paper. We have shown precise boundaries; first between the possible bibliography (the one with all of the sources that could possibly be quoted in a certain paper) and final bibliography (the list of the sources that are actually quoted in the same paper)), and then between the different forms of final bibliography. Emphasis is placed on functionality and the main disadvantages of different organization strategies.*

Key words: *We also emphasized the importance of choosing adequate organization criteria, drawing attention to the possible consequences of dividing the bibliography according to a large number of criteria.*